

Tvořením nových slov vznikají nová pojmenování.

Každé utvořené slovo analyzujeme na základě segmentace na **morfy**.

Vztah slovtvorby k morfologii

Slovtvorba zkoumá rozšiřování SZ slovtvornými (morfologickými prostředky).

Podobně jako morf (koncovka –š) v kombinaci se slovesným kmenem přítomným nese význam 2.sg.ind.préz.akt., tak sufix –*dl(o)* v kombinaci se slovesným kmenem (minulým) nese níže uvedené významy.

Z hlediska genetického zkoumáme původ slov (slovo utvořené je **příbuzné** se slovem **základovým**).

Z hlediska funkčního zkoumáme funkce jednotlivých složek (nejmenších jazykových jednotek, tedy **morfů**).

Význam nové pojmenovací jednotky odvozujeme z významu částí, z nichž je utvořena (jejich kombinatoriky).

Vztah slovtvorby k lexikologii

Rozlišujeme **význam slovtvorný** a **význam lexikální**.

Např.: Mějme substantiv: *divadlo, vozidlo, letadlo, čerpadlo, mýdlo, odpočívadlo, ...*. Vidíme, že a) všechna končí na *dlo*. Dále vidíme, že b) všechna můžeme b) vztáhnout ke slovesům: *dívat se, vozit, létat, ...*. Intuitivně přicházíme na to, že jde o substantiva tvořená ze sloves. Podíváme-li se pozorně, tak uvidíme, že můžeme odlišit dva významy kombinací slovesný základ+sufix, a to a) jména označující **místa** se vztahem k činnosti označené základovým slovesem (*divadlo, odpočívadlo*) a b) jména označující **prostředky** se vztahem k činnosti označené základovým slovesem (*vozdlo, letadlo, čerpadlo, mýdlo*). Význam místa/prostředku označujeme jako význam **strukturní/slovtvorný**. Kromě tohoto významu má každá jednotka význam lexikální, který zužuje význam slovtvorný. Tak např. substantivem *divadlo* neoznačujeme libovolné místo, na němž se koná nějaká podívaná (např. místo, odkud se díváme na krajinu, označujeme slovem *rozhledna*, nikoli *divadlo*), podobně letadlo není označením libovolného prostředku k létání (slova *helikopréra, vrtulník* nemůžeme pojmenovat slovem *letadlo*). Strukturní význam se nekryje s lexikálním významem. Zúžením slovtvorného významu je význam lexikální.

Naopak slovem *odpočívadlo* označíme jak podestu na schodišti, tak např. parkoviště u dálnice, místo k odpočinku na vysokohorské trase. Podobně pojmenování *vozdlo* lze užít k označení automobilu, autobusu, bicyklu, motocyklu atd. Strukturní a lexikální význam je stejný.

Mějme např. substantiva *sídlo, sedlo, sedadlo a sádlo*. Na první pohled mají všechna stejné zakončení a mohli bychom je tudíž brát jako případy, jež zařadíme do jedné z výše uvedených skupin. Při bližším ohledání ovšem zjistíme, že snadnou práci budeme mít pouze v případě

substantiva *sedadlo* (*sed-at* --> *sed-a-dlo* = *místo/prostředek*). Lze i ve všech ostatních případech substantiva vztáhnout ke slovesu *sedět/sedat*? Jednoduchá segmentace (*se-dlo*, *sí-dlo*, *sá-dlo*) není uspokojivá a v případě posledního je otázka, zda a pokud ano, pak jak, patří do skupiny substantiv příbuzných slovesu *sedět/sedat*.

Zatímco u *sedadlo* je strukturní význam dobře patrný, u *sedlo* je problematický morfémový uzel. U substantiva *sídlo* je vztah ke slovesu *sedět/sedat* méně zřetelný (zřetelněji je patrný v výnamové souvislosti se slovesem *usadit se*). Zcela zastřený je u substantiva *sádlo* (to, že jde o *sesedlý* tuk zjišťuje uživatel jazyka až na základě etymologie, takže vidíme, že lexikální význam zcela převážil nad významem strukturním).

Vztah slovtvorby k sémantice

ONOMAZIOLOGIE (od významu k formě)

např. z tohoto hlediska se v češtině pro vyjádření významu osoby rodu ženského, která má stejné povolání jako osoba rodu mužského, využívá slovtvorby: (*student/student-k-a*).

SÉMAZIOLOGIE (od formy k významu)

např. z tohoto hlediska je častou formou pro vyjádření významu osoby rodu ženského, která má stejné povolání jako osoba rodu mužského sufixy *-k(a)*, *-ic(e)*, *-yn(ě)*, ...

Pojem – pojmové kategorie substance, vlastnost, děj, okolnost a autosémantické SD

báze – jména, vlastnosti, děje, okolnosti

příznak – jména, vlastnosti, děje, okolnosti

Slovo značkové – význam nelze vysvětlit pomocí významu příbuzného slova.

Slovo popisné – význam lze vysvětlit pomocí významu příbuzného slova.

Motivace – vztah mezi základovým a odvozeným slovem na rovině významu (*mýdlo* je prostředek, jímž se *myjeme*.)

Fundace vztah mezi základovým a odvozeným slovem na rovině formy (*mýdlo* je odvozeno od slovesa *myt*, což je patrné z toho, že mají společnou část *my-(t)(-dl(o))*).

SLOVOTVORNÉ POSTUPY

derivace/odvozování

kompozice/skládání

Způsoby odvozování:

prefixace, deprefixace, reprefixace, sufixace, desuffixace, resuffixace, cirkumfixace, konverze

Způsoby skládání: **vlastní/nevlastní skládání**

Deriváty mají význam **(1) názvů prostředků (1a) v abstraktním slova smyslu** *sudidlo* (,to, podle čeho se *soudí*, měřítko‘), *rozpočítadlo*; etymologicky zastřené je *pravidlo*; **(1b) v konkrétním širokém slova smyslu** *mýdlo* (i *mejdlo*), *lepidlo*; často jsou v různé míře nepravidelně tvořené (viz výše) a mnohé jsou etymologicky zastřené jako *trdlo* ← *třít*, *zrcadlo* ← *zřít*. Vydělitelná je skupina názvů **(1c) dopravních prostředků**, např. *letadlo*, *vozidlo*, *plavidlo*. Nepoměrně méně jsou zastoupena substantiva s významem **(2) místa k vykonávání děje**: *divadlo*, *odpočívadlo*, *stínadlo*, *čihadlo*; etymologicky zastřené je *močidlo*, nepravidelně tvořena jsou *sídlo*, *propadlo*, *hradlo*, *večeřadlo*. Výjimkou je *mokřadlo*, možná odvozené od adjektiva *mokrý*.⁶⁹ Ojedinělý je význam **(3) objektu děje** *prádlo*⁷⁰ *žrádlo* a **(4) výsledku děje**, např. nepravidelně utvořené *sádlo* (vlastně tuková *sedlina/usazenina*), *zavazadlo* (původně *zavazedlo*, tedy to, co *zavazí* ‚překáží‘,⁷¹ dnes spojujeme spíše se slovesem *zavázat*), *řikadlo* a nepravidelně utvořené *pořekadlo*. Řídké a expresivně zabarvené jsou **(5) názvy osob** *strašidlo*, *zlobidlo*, *vdávadlo*, *třeštidlo* i většina metaforických užití názvu prostředku ve významu expresiva *trdlo*.

Samostatnou skupinu tvoří **(6) propria**⁷² jako názvy osad *Kopidlo*, *(Mlýnské) Struhadlo*, *(Velké) Sedlo*, název minerálního pramene *Pravřídlo*, hory v Krkonoších *Struhadlo*.

Celkem: 432 (9 str.)

	Filtr	lemma	Frekvence
1.	p/ n	divadlo	18 943
2.	p/ n	jídlo	16 845
3.	p/ n	pravidlo	14 796
4.	p/ n	vozidlo	10 176
5.	p/ n	<u>křídlo</u>	8 615
6.	p/ n	letadlo	8 220
7.	p/ n	<u>zrcadlo</u>	5 999
8.	p/ n	sídlo	5 610
9.	p/ n	sedadlo	4 659
10.	p/ n	prádlo	3 829
11.	p/ n	<u>hrdlo</u>	3 137
12.	p/ n	čerpadlo	2 022
13.	p/ n	zavazadlo	1 753
14.	p/ n	sedlo	1 720
15.	p/ n	chodidlo	1 546
16.	p/ n	umyvadlo	1 467
17.	p/ n	lepidlo	1 394
18.	p/ n	opěradlo	1 278
19.	p/ n	mýdlo	1 193
20.	p/ n	prostěradlo	1 137
21.	p/ n	svítidlo	1 025
22.	p/ n	plavidlo	970
23.	p/ n	lákadlo	869
24.	p/ n	<u>sádlo</u>	838
25.	p/ n	čidlo	769
26.	p/ n	<u>kormidlo</u>	686
27.	p/ n	strašidlo	629